

УДК: 338.45:005.342(477)

Швець Ю. О.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізького національного університету

Shvets Yu. O.
Candidate of Economic Sciences,
senior lecturer of the Department of Finance, banking and insurance
Zaporizhzhya National University

РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: ВИДИ, МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА ЗАХОДИ ПОДОЛАННЯ РИЗИКУ

RISKS IN ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES: TYPES, EVALUATION METHODS AND MEASURES TO OVERCOME RISK

Анотація. У статті проаналізовано сутність поняття «ризик» та з'ясовано необхідність його оцінки. Розглянуто основні класифікаційні ознаки ризиків у діяльності промислових підприємств та з'ясовано вплив ризиків на діяльність підприємств. Проаналізовано основні методи оцінки ризиків та визначено доцільність їх використання в діяльності підприємств. Здійснено аналіз наявних ризиків на ПрАТ «Український графіт», серед яких виділено: ринкові ризики, ризики нестабільної ситуації в країні, зміну конкурентного середовища, форс-мажорні ситуації на підприємстві, зростання цін на енергію. Запропоновано способи управління ризиками підприємства для мінімізації їх негативного впливу або нейтралізації дії та заходи, які дають змогу запобігти впливу ризиків на діяльність підприємства.

Ключові слова: ризик, класифікація ризиків, методи оцінки ризиків, промислові підприємства, способи нейтралізації дії ризиків.

Постановка проблеми. Нині ризик є одним із головних елементів будь-якої діяльності промислових підприємств, який необхідно враховувати під час планування їх розвитку. Уникнути ризиків у процесі діяльності підприємств, а особливо їх розвитку, неможливо. Крім того, керівникам підприємств не завжди вдається вдало вийти з ризикових ситуацій, що може призвести до негативних наслідків. Економічні, фінансові, політичні умови України зумовлюють виникнення ризиків для господарської діяльності промислових підприємств. Зауважимо, що ризики існують постійно, навіть за найсприятливіших умов розвитку підприємства та відіграють вагомий роль у діяльності підприємства. Здійснення аналізу ризиків, проведення оцінки їх впливу й урахування можливих наслідків є важливими для забезпечення ефективної економічної діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному світі багато вчених досліджують питання виокремлення, оцінки та аналізу ризиків у діяльності промислових підприємств, а саме: В.Д. Данчук, В.В. Лакіза, В.В. Немченко, С.М. Нескородев, Т.В. Письменна, Р.В. Пікус, А. Свідерська, Н.Е. Чекалова. Водночас соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні, потребують ґрунтовного дослідження, визначення переліку ризиків, що впливають на діяльність підприємств та формування методів управління даними ризиками, для підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку, тому доцільним є вивчення досвіду європейських країн та його використання для розвитку промислових підприємств задля подолання наявних ризиків.

Мета статті полягає в аналізі сутності поняття «ризик», визначенні основних класифікаційних ознак ризиків, виокремленні ефективних методів оцінки ризиків, здійсненні оцінки ризиків у діяльності промислового підприємства, формуванні способів управління ризиками

та заходів подолання ризиків у діяльності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних умов розвитку кожне підприємство зустрічається з таким явищем, як ризик. Слід зауважити, що існують як загальні ризики для всіх підприємств, так й індивідуальні ризики для кожної галузі, що зумовлює необхідність вивчення цього питання для кожної галузі окремо. У сучасній літературі ми зустрічаємо чимало трактувань поняття «ризик», що є причиною ускладнення вивчення цього явища. Ризик прийнято розглядати як ситуацію, вірогідність чи подію. Водночас ризик – це ймовірність відхилення наявного результату від очікуваного [1, с. 74–75; 2, с. 153–155]. Передумовами ризику є наявність невизначеності та прийняття рішення підприємства. Під час прийняття рішення у керівника виникає два альтернативні варіанти – ризикований і надійний, який гарантує збереження досягнутих результатів, тому ризики можна класифікувати за багатьма факторами. Пропонуємо розглянути основну класифікацію ризиків у діяльності промислових підприємств (рис. 1).

Також доцільно розглянути класифікацію ризиків за сферою походження (рис. 2).

Зупинимося на характеристиці окремих видів ризиків. Отже, валютний ризик полягає у недоотриманні доходів у результаті зміни обмінного курсу іноземної валюти. Даний ризик виникає, коли промислове підприємство здійснює зовнішньоекономічну діяльність, а саме: імпортує сировину, товари, матеріали та іншу продукцію, необхідну для процесу виробництва, й експортує готову продукцію іноземним споживачам.

Фінансовий ризик є загальним поняттям, яке характеризує ризики, які супроводжують фінансову діяльність промислового підприємства, формує портфель ризиків підприємства.

Відсотковий ризик полягає у непередбаченій зміні відсоткової ставки на ринку. Причиною його виникнення здебільшого є зміна кон'юнктури ринку під впливом державного регулювання. Інфляційний ризик відображає можливість знецінення реальної вартості капіталу та очікуваного доходу від здійснення фінансових операцій через умови інфляції. Інвестиційний ризик характеризує можливість виникнення фінансових втрат під час здійснення підприємством інвестиційної діяльності.

Ціновий ризик – вид ризику, з яким промислове підприємство може стикнутися в процесі господарської операції, він характеризується можливістю фінансових утрат підприємства, які пов'язані зі зміною цінних індексів на активи. Інноваційний ризик виникає, коли керівництво підприємства приймає рішення вкласти тимчасово вільні кошти у виробництво нового виду продукції, яка має вірогідність того, що не знайде попиту на ринку, який очікує підприємство. Зазвичай даний вид ризику виникає, коли здійснюється впровадження у виробництво більш дешевого методу виробництва продукції порівняно з тим методом, що вже використовується підприємством, за умови виробництва нової продукції без реконструкції старого обладнання або ж виробництва продукції на модернізованих станках [4, с. 133–135].

Необхідно відзначити, що наведений список видів ризиків у діяльності промислових підприємств не є повним, адже повинен урахувати: ризики стихійних явищ, криміногенний ризик, ризик несвочасного здійснення розрахунково-касових операцій та ін. Проте промислові підприємства не враховують всі види ризиків у своїй діяльності та не визначають можливий результат від їх впливу.

Тому доцільно розглянути можливий негативний вплив певних видів ризику на діяльність підприємств (табл. 1).

Відповідно до даних табл. 2, варто зауважити, що основою управління діяльністю підприємства, його розвитку, підвищення економічної безпеки є аналіз представлених вище видів ризиків, їх оцінка у формуванні кризових ситуацій на промислових підприємствах. Оцінка ризику необхідна для того, щоб прийняти ефективні рішення в діяльності підприємств. Для оцінки ризиків застосовується якісний та кількісний аналіз. Якісний аналіз дає змогу виявити чинники та зони ризику, а кількісний аналіз ризиків є менш суб'єктивним та може чітко визначити ступінь дії окремих видів ризику. Доцільно розглянути наявні методи оцінки ризиків (табл. 2).

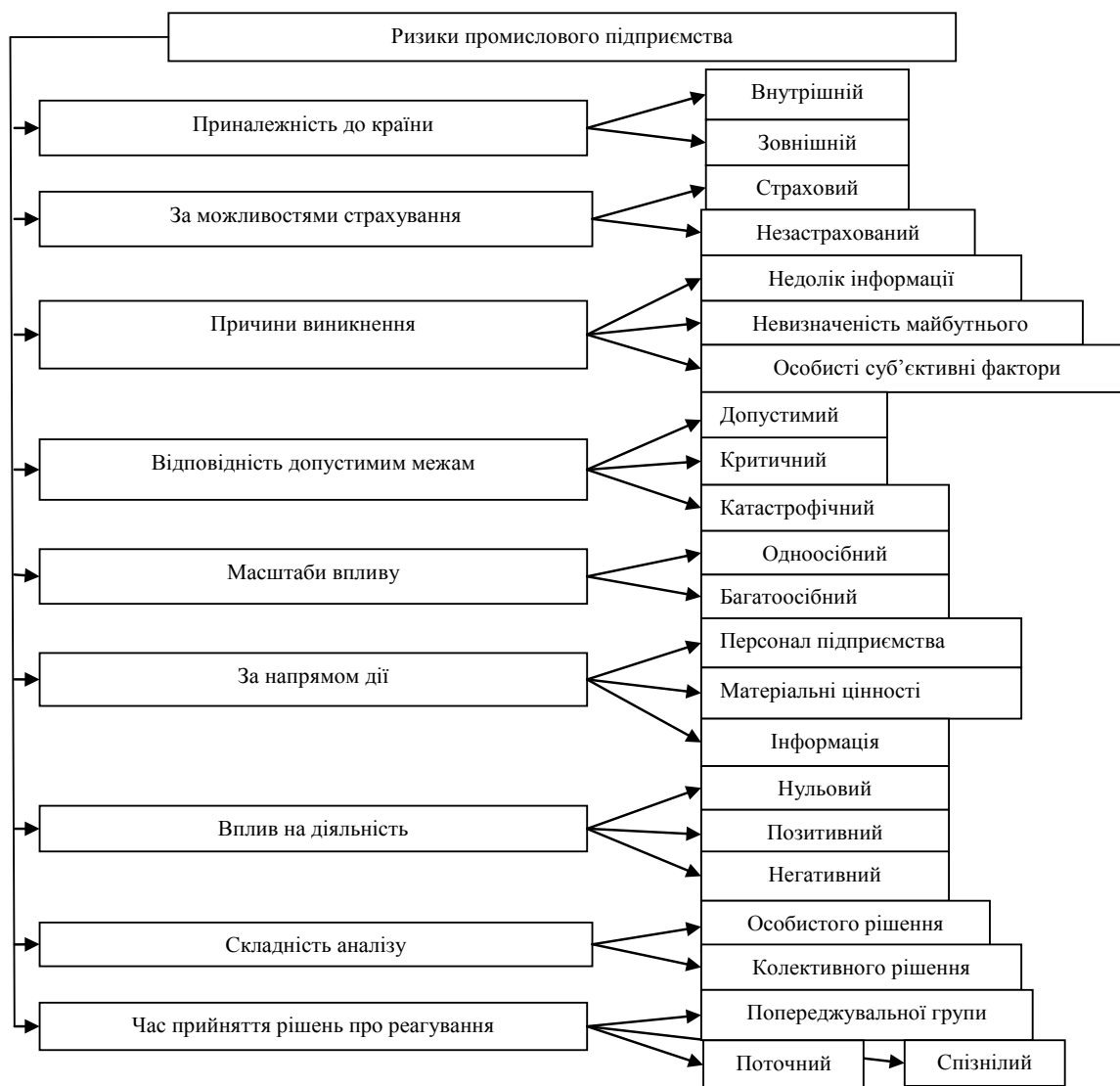

Рис. 1. Класифікація ризиків у діяльності промислового підприємства [3, с. 115–120]

Вплив ризиків на результати діяльності підприємств

Вид ризику	Вплив ризику на очікуваний прибуток підприємства
Фінансово-економічні ризики	
Змінність попиту споживачів	Скорочення попиту внаслідок зростанням цін
Формування альтернативних видів продукції	Зменшення попиту на окремі види продукції
Корегування цін для конкурентів	Підвищення та зменшення цін
Зростання обсягів виробництва продукції у конкурентів	Зменшення обсягів продажу окремих видів товарів
Підвищення ставок податків	Скорочення прибутку
Попит та спроможність споживачів до купівлі товарів	Зменшення обсягів продажу продукції
Підвищення цін на матеріали	Зростання цін та зменшення доходу
Зростання залежності від постачання окремих видів товарів	
Нестача оборотних коштів	Зростання заборгованості за кредитами
Соціальні ризики	
Інфраструктура країни	Підвищення розміру невиробничих витрат
Погіршення рівня кваліфікації кадрів	Зростання браку під час виробництва продукції
Зменшення рівня заробітної плати	Звільнення працівників, погіршення продуктивності
Ускладнення процесу набору висококваліфікованих кадрів	Зростання затрат на комплектування

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 6]

Отже, можна виокремити найбільш ефективні й відомі методи оцінки ризику: експертні; аналогові; дерево рішень; сценарії; економіко-статистичні. Під час оцінки ризиків важливо не тільки встановити джерела виникнення ризиків, а й виявити домінуючі. Доцільним є розроблення класифікації можливих втрат за ознакою впливу на діяльність підприємства.

Нами було здійснено оцінку ризиків у діяльності ПрАТ «Український графіт». Підприємство є провідним виробником в Україні графітованих електродів для електросталеплавильних, руднотермічних та інших видів

електричних печей, а також має багато супровідної продукції. Сьогодні воно займає лідируючі місця серед конкурентів як в Україні, так і серед країн світового ринку завдяки якості та широкому асортименту продукції, що виробляється на підприємстві. Серед основних ризиків для ПрАТ «Український графіт» характерні: ринкові ризики, запобігати яким можна шляхом диверсифікації продукції, що виробляється, та поліпшення її якості; ризики нестабільної ситуації в країні, як політичної, так й економічної; зміна конкурентного середовища; зміна попиту в металургії; форс-мажорні ситуації на підприєм-

Рис. 2. Класифікація ризиків у діяльності промислових підприємств за сферою походження [3, с. 115–120]

Методи оцінки ризиків у діяльності промислових підприємств

Тип методу	Характеристика
Статистичний метод	Визначає рівень певного ризику за допомогою аналізу статистичних даних діяльності підприємства.
Експертний метод	Базується на аналізі даних діяльності підприємства експертами в досліджуваній галузі, здійснюється оцінка вірогідності виникнення певних подій та витрат.
Розрахунково-аналітичний метод	Передбачає використання прикладних математичних моделей під час оцінки ризику.
Метод доцільності витрат	Проводиться розподіл витрат підприємства.
Аналітичний метод	Під час оцінки ризику будуються діаграми залежності підприємства від чинників ризику та визначаються критичні значення.
Економіко-статистичний метод	Дає змогу визначити рівень фінансового ризику, дисперсію, середньоквадратичне відхилення та коефіцієнт варіації.
Метод аналогів	Дає змогу визначити рівень ризику за окремими найбільш масовими операціям підприємства, використовуючи як власний досвід, так і досвід конкурентів.
Аналіз чуттєвості	Полягає у зміні ефективності проекту за певної зміни одного з параметрів проекту.
Метод «сценаріїв»	Розроблення сценарію розвитку проекту в декількох альтернативних варіантах.
Метод Монте-Карло	Ґрунтується на використанні імітаційних моделей для розроблення багатьох сценаріїв. Під час застосування даного методу застосовуються такі величини, як: чистий дисконтований дохід; інтегральний ефект.

Джерело: розроблено авторами на основі [6; 7, с. 190–197]

стві; виробничо-технологічні, зростання цін на енергію, недостатність капіталу для оновлення основних засобів або закупівлі нових.

Оскільки ПрАТ «Український графіт» має специфічну продукцію, то запобігати ринковим ризикам можна шляхом розширення послуг та клієнтської бази, вдосконалення технологій і, як наслідок, зменшення витрат на одиницю продукції, розроблення маркетингової політики, яка була б спрямована на збереження клієнтів і залучення нових споживачів. Для запобігання ризикам підприємству також доцільно знаходити нових постачальників аналогів сировини, посилити контроль якості продукції, слідкувати за ціновою політикою конкурентів.

Загалом у сучасній літературі виокремлюють п'ять основних сфер ризику діяльності промислового підприємства:

- безризикова, коли підприємства, здійснюючи операцію, нічим не ризикують та отримують як мінімум розрахунковий прибуток;
- мінімального ризику – промислове підприємство ризикує лише тим, що за несприятливого стану покриє всі витрати, а за сприятливого – отримає прибуток менший за розрахунковий;
- критичного ризику – підприємство ризикує не отримати прибуток;
- катастрофічного ризику – за такого ризику промислове підприємство стає банкрутом.

Розрізняють такі підходи до управління ризиками для попередження можливих утрат: активний, пасивний, адаптивний [8, с. 141–143]. Активний полягає у максимальному використанні інформації, що перебуває у підприємства, і використанні всіх засобів щодо мінімізації ризиків. Пасивний підхід полягає у вживанні заходів після настання ризику. Тобто керівництво підприємства спрямовує дії на локалізацію збитку та нейтралізацію наслідків для уникнення впливу на подальші події. Адаптивний підхід полягає у виборі альтернативного варіанту, тобто адаптації підприємства до ситуації. Під час використання цього методу керівництво промислового підприємства реагує вже під час зміни середовища.

Пропонуємо використовувати етапи, які допоможуть промислового підприємству подолати ризики, що виникли під час їхньої діяльності. Отже, першим етапом є моніторинг. Він полягає в аналізі ситуації, що склалася, визна-

ченні масштабу загрози або впливу для промислового підприємства з боку зовнішнього і внутрішнього середовища.

Другим етапом буде ідентифікація, тобто визначення умови, що передувала появі отриманого ризику. Від правильності вибору виду ризику залежить подальший результат усунення його наслідків. Наступним етапом є оцінка ризику. Під час цього етапу керівництво підприємства повинно оцінити ризик, тобто визначити, які загрози для підприємства він несе, наскільки вони серйозні, та можливі наслідки впливу ризику на діяльність підприємства, розробити методи подолання ситуації, що склалася.

Останній етап – контроль. Він полягає у виборі конкретних дій щодо подолання ризиків. Виокремлюють декілька методів: запобігання ризику, зменшення ризику та обмеження ризику. Запобігання ризику полягає у його уникненні, це є найефективнішим методом подолання ризиків. Під уникненням ризику розуміють ухилення від ризикової ситуації. Цей метод використовують підприємства, які мають декілька альтернативних варіантів, ризик яких менший [8, с. 141–143]. Зменшення ризику застосовується лише тоді, коли ризику неможливо уникнути. Утримання ризику застосовується за умови, коли ризик настає попри попереджувальні заходи.

Також існують заходи, які дають змогу запобігти негативному впливу ризиків на діяльність підприємств: уникнення ризику; мінімізація ризику; диверсифікація ризику; лімітування ризику.

Будь-яке промислове підприємство повинне здійснювати планування своєї діяльності для ефективного використання наявних ресурсів за умов нестабільності зовнішнього середовища [9, с. 59–64; 10, с. 224–228]. Воно повинно вміти передбачати можливі ризики й уміти запобігати їм. Планування ризику в діяльності підприємства дасть можливість зменшити невизначеність, усунути небезпеку втрати прибутку підприємства, розробляти й приймати більш ефективні управлінські рішення щодо діяльності промислового підприємства, оптимізувати наявні ресурси, підвищити фінансову стійкість підприємства, його конкурентоспроможність на ринку.

Висновки. Дослідження ризиків у діяльності промислових підприємств є необхідним процесом, оскільки фінансово-економічний стан країни є нестабільним. Промислові підприємства у своїй діяльності зустрічаються з певними ризиками та намагаються їх подолати.

Для ефективної діяльності промислові підприємства повинні намагатися не уникати ризиків, а знаходити методи щодо управління ризиками, оцінювати ризики та розробляти шляхи їх подолання, тому підприємства задля зменшення дії ризиків мають адаптуватися до мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища. Для збереження позицій на ринку, конкурентоспроможності потрібно вміти ефективно мінімізувати ризики в діяльності промислового підприємства шляхом використання методів оцінки ризиків.

Головною проблемою системи управління ризиками є відсутність комплексного та системного підходу, тому підприємствам доцільно розробляти заходи і засоби запобігання ризикам у своїй діяльності. Отже, вітчизняним промисловим підприємствам для підвищення ефективності діяльності в сучасних економічних умовах необхідно впроваджувати системи управління ризиками, що дасть змогу визначати причини їх виникнення, вибрати комплекс заходів для мінімізації впливу ризиків або їх нейтралізації.

Список використаних джерел:

1. Немченко В.В., Зеленьк В.В. Ризики інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства. Економіка харчової промисловості. 2015. Т. 7. Вип. 4. С. 73–79.
2. Письменна Т.В. Фінансові ризики в господарській діяльності підприємства. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3(27). С. 151–158.
3. Свідерська А. Поняття та класифікація ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємства. Галицький економічний вісник. 2014. Т. 46. № 3. С. 113–121.
4. Нескородев С.М., Грачова О.О. Дослідження сутності управління фінансовими ризиками підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2014. № 47. С. 132–136.
5. Бондар О.В. Ситуаційний менеджмент: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 326 с.
6. Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками: навч. посіб. К.: Знання, 2010. 598 с.
7. Стрес-тестування підприємницької діяльності підприємства з використанням синергетичного методу оцінювання ризиків / В.Д. Данчук, Л.С. Козак, М.В. Данчук. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 9(171). С. 189–198.
8. Семенютіна Т.В. Концептуальні основи формування національного стандарту ризик-менеджменту діяльності підприємств в Україні. Сталий розвиток економіки. 2013. № 4(21). С. 140–144.
9. Лакіза В.В. Ризик регулювання у процесі планування виробничо-господарської діяльності підприємства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 819. С. 58–65.
10. Чекалова Н.Е. Особливості планування діяльності підприємства в умовах невизначеності та ризику. Бізнес-навігатор. 2014. № 2(34). С. 223–230.

Анотація. В статтю проаналізована сутність поняття «ризик» і в'яснена необхідність його оцінки. Розглянуті основні класифікаційні ознаки ризиків у діяльності промислових підприємств і в'яснено вплив ризиків на діяльність підприємств. Проаналізовані основні методи оцінки ризиків і визначено цільовість їх використання в діяльності підприємств. Здійснено аналіз існуючих ризиків на ЧАО «Український графіт», серед яких виділено: ринкові ризики, ризики нестабільної ситуації в країні, зміна конкурентної середовища, форс-мажорні ситуації на підприємстві, зростання цін на енергію. Предложено способи управління ризиками підприємства для мінімізації їх негативного впливу або нейтралізації дії, а також запропоновано заходи, які дозволяють уникнути впливу ризиків на діяльність підприємства.

Ключові слова: ризик, класифікація ризиків, методи оцінки ризиків, промислові підприємства, способи нейтралізації дії ризиків.

Summary. The article analyzes the essence of the concept of «risk» and clarifies the need for its evaluation. The main classification characteristics of risks in the activity of industrial enterprises are considered and the influence of risks on the activity of enterprises is clarified. The main methods of risk assessment are analyzed and the expediency of their use in the activity of enterprises is determined. The analysis of existing risks on PJSC «Ukrainian graphite» is carried out, among which are: market risks, risks of an unstable situation in the country, changes in the competitive environment, force majeure in the enterprise, rising energy prices. The ways of enterprise risk management are proposed with the aim of minimizing their negative impact or neutralizing the action, as well as proposing measures that prevent the impact of risks on the activities of the enterprise.

Key words: risk, risk classification, risk assessment methods, industrial enterprises, ways of neutralizing the risks.